

NÊÇ'ÎR A LI DÛ R'UH Û R'EWANÊ ÊZDÎYAN DIDOME!

Ezîz ê Cewo

Îro di qada medya civakî da hinek weşan vekirî propaganda îslamîkirina *êzdîyan* û *êzdîtîyê* dimeşînin. Bi bir'yar k'arekî bi r'êk û pêk û bi armanc tê meşandin, ji bo ku di heşê xwendevanan da bidin r'ûniştandin, xwedêgiravî, derî gelê k'urd wisa jî cuda gelê *êzîdî* heye, xwedêgiravî, heya *zimanê êzîdkî* jî heye.

Û “t'êorîyêke” weha ne ku t'enê dijzanistî ye, ew wisa jî bi xeter e. Û xeterîya wê di wê mebestê da ye, ku hewl didin, bi têngîna “*yêzîdî/êzîdî*” k'urdên *êzdî* bidin zanîn, ên ku hîç t'êk'îliyeke xwe jî bi *êzdîyan* û *êzdîtîyê* r'a nînin (bi hûrbînî di vê derbarê da – hinekî paşê!) ...

Û, ji bo ku bigihîjin vê armanca xwe, ew qewalên (mîssîonêr) îslamîkirina *êzdîtîyê* dest davêjin lêpovajî û çewtkirina dane û *r'astîyên* dîrokî jî, û heya navekî nû ji ber xwe derdixin, ji bo ku r'astîya vê ola gelê k'urd a nebînayî ya berî zerdeştîyê bidin jîbîrkirin. Û di vî k'arê xwe da ew digihîjin absûrdeke wisa, ku hewl didin bidin bawerkirin, xwedêgiravî p'eyva *êzîd* t'êkilîyên xwe bi navê xwedaya Êgyûpta kevnar (Misir) Îzîdayê (Îsîda) r'a heye...

Mirov nizane, bik'ene yan bigirî!?

Û bi vî awahî, her carê “p'eydak'arîyên” nû yên dûrî heş û sewdawê mirovê t'endurust davêjin holê.

Bi xwezayî, ji ber ku di van nivîsan da vekirî ne ku armancên zanistî, lê yên siyasî t'ên xuyan, lewra jî di heman demê da li hember wana hem matmayînek r'û dide, hem jî baldarîyêke zêndî li hember vê pîrsê hişyar dibe.

Û ya ku herî zêde mirov matma dike jî, ew e, ku hinek nûser (*author*) bê şerm û fedî dane û r'astîyan wisa bi nezanî diguhêr'in û lêpovajî dikin, ku heya mirovên dûrî zanebûna pîrsê jî matmayî dibin...

Yek ji nivîsên vî r'engî yên “hesthejîn” (“*sensation*”) jî ya bi sernivîsa “Derk'et, ku gelê bi g'ênêtîkî bêhtir nêzîkî *êzdîyan* asorî ne” (! – E. C.) bû, ya ku van demên dawîyê (03. 04. 2021) di malp'era yazidis.info da hatibû weşandin.²

Û ew armanca bi hewldaneke weha destpê dibe: “*Zanîyaran bi lêgerînên zanistî ç'îroka di derbarê hemlêzimîya (hemnijadîya) k'urdan û êzdîyan vala derxistine. Derket, ku gelê bi g'ênêtîkî bêhtir nêzîkî êzdîyan asûrî ne*” (! – E. C.). – Ango, bi dîtina wan, dertê holê, ku *êzîdî* samî ne, û ne t'enê “gelê” hemnijad ê asorîyan, lê wisa jî yên ereban û cihûyan in?... Lewra jî, em pîrsa bi r'êzimanî t'evlihevîya nivîsê bi xwe û sernivîsa wê li hêlekê bihêlim, û bala xwe bidinê, k'a çawa gav bi gav ew “mitaledana” wan pêş dik'eve û digihîje asta here bilind a absûrdbûna xwe.

Bi xwe binihêr'in; “... *Ew, ku êzîdî û asorî bi g'ênêtîkî t'êra xwe nêzîkî hev in, mirov matma nake, lewra ku evê lêgerînê izbat kirye, ku yên ku bi g'ênêtîkî bêhtir nêzîkî niştciyên Naavç'emkê (Mêsopotamîyayê) ne, hema êzîdî û asorî ne, ne ku k'urd û ereb. Ku hema*

¹ Cîhana li pişt eyneyê va – cîhaaneke ç'îrokî, xewnerojkî û xiyalî ye, li k'u r'ewşa her tiştî li ser asta derxwezayî ya absurdê ye. Ev têngîna di sedsala XIX da di wêjeya ji bo zar'okan da hatye bik'aranîn, bi bîngêhîn jî di berhemên nivîsk'arê înglîz Liyûs K'êrol (*Lewis Carroll*) da.

² http://yazidis.info/ru/news/5167?fbclid=IwAR3ii20poq5Mn6xUq VgRNz2H8pVLsbb_7Z2bbJr dMXRV_cT23koWMRnBFwQ

êzîdî û asorî gelên bingehîn ên Îraqê ne (ango, gelên bingehîn ên Navç'emkê, Şûmerê û Babilê ne.) ... – Hema wisa, hildane û “bir'yarek” a weha ya derzanistî û lêp dane!

Belê, dîmenekî dîroka lêp ê balk'êş derdik'eve hêlê!

Li ber ç'avan e, ku li vira armanc ne ewqasî *êzîdî* ne, çiqas cîhana k'urdî bi xwe. Û ji bo wan girîng e, “îzbat bikin”, xwedêgiravî, yeknijadîya k'urdan û êzîdîyan ç'îrokek a xwenerojkî ye, xwedêgiravî, gelên ku bi gênêtîkî bêhtir nêzîkî nişteciyên Navç'emkê hema *êzîdî* û *asorî* ne... Û, ji bo ku ev “nûp'eydeyî” nêzîkî r'astîyê bihata xuyan, di dawîya gotarê da ev têbînî danîne: “Ç'avkanîya fermî:

<https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC5669434/>”.

Helbet, piştî gotinên weha ne her xwendevanekê bicêr'ibîne, bi r'êya wê jêderkê ç'avkanîya destnîşankirî veke. Lê, eger bibe, û hinek bicêr'ibînin jî, dema li wira nivîsa bi zimanê inglîzî ya bi tablê (cedvel), dîagram û şemayên dinê bibînin, dê bibêjin, ku ew jî heman tişt e, ...hema bi inglîzî ye.

Lêbelê, k'a em binihêrin, gelo bi r'astî di (qaşo!) “ç'avkanîya fermî” da çî hatye weşandin, û di wê da bi r'astî çî tê gotin!

Wek ku ji naver'oka wê nivîsê tê xuyan, ew tişteki mina gozarêşa (r'apor) lêger'inên zanistî ye, yên ku di warê gênêtîkê da pêk hatine, û di bin sernivîsa “Awir'ek li ser p'ir'r'engîya (mozaîka) geremol a k'omên êtnîkî yên Navç'emkê: gênêologîya *ereban, k'urdan, sûrîyanîyan, t'urkmenan* û *êzîdîyan* ên Bakûrê Îraqê”.

Û di wê gozarêşa zanistî da armancên wê lêger'inê jî hatine dyarkirin: “...*Ji bo baş têgihîştina bingeha zanistî ya pir'r'engîya êt'nîkî ya Bakûrê Îraqê bi r'êya analîza hemberhevkerinî ya gênêologîya pênc k'omên êtnîkî yên wê herêmê yên here p'ir'hejmar ...*” – Li wira tê gotin û bi hinek hûrbînîyên destpêkî va weha tê domandin: “...*Bi giştî 500 nimûne ji mirovên t'endurist ên 18 salî û yên ji wan bi t'ementir, yên ku di nav wan da t'ek'îlyên malbetî nînin, û ji k'omeke êt'nîkî ya ji wan pênc k'omên bingehîn ên Bakûrê Îraqê ne Û ew jî ev in: yên ereb (n = 102), yên k'urd (n = 104), yên sûrîyanî (n = 86), yên t'urkmen (n = 102) û yên êzîdî (n = 106)...*” – Lêbelê, nûserên nivîsa mijara gotinê jî “encamên” weha yên hesthejîn (*sensational*) ên dijzanistî ji vê r'aporê derxistine.

Çima, armanc çî ye?

Dibe ku wana hema wisa hildane û ji wan hemûyan ew hilç'inîne, çî ku bi daxwez û fermana hinekan divê “bidîtana” û bidana daxuyandin? An jî, dibe ku li vira amat'orîya wan bi xwe t'ir'aneya stemdar bi wana kirye? – Nizanim, nizanim!

Em lêytmotîva peydabûna nivîseke weha û pirsra destûrmendî-nedestûrmendîya nûserên wê daynin hêlekê û pirsra “*hemlêzimî-hemnijadîya êzîdîyan û asorîyan*” binirxînin.

Li vira divê li xwe mikur' bêm, ku ez bi xwe aprîorî (bêyî ku di r'astî û ner'astîya wê da bi bawer an bi guman bibim) dikarim bip'ejirînim, ku bi dîrokî tişteki wisa dikaribû pêk hatibûya. Û ji bo pêşdîtineke wisa jî bingeh hene. Ma ne, ji dîroka gelê cîhanê tê zanîn, ku hinek caran pêkhatîyên êt'nîkî yên biyanîza beşdarî gênêzîsa (pêkhatina) gelê konkrêt bûne. Ev pêvajoyeke xwezayî ye, lewra ku, hîç gelek jî di qadeke ji derdorên xwe r'a girtî da pêk nehatiye.

Lewra jî, sedemên hebûna bingehên gênêtîkî (*genetic haplogroups*) li bal gelên cuda divê di nava vê govekê da bê nirxandin, di r'ewşên dîrokî yên konkrêt da, wek encama pêvajoyên dîrokî yên konkrêt, yên ku di herêma cîhanê ya konkrêt da pêk hatine...

Û li vira, ji bo ku mirov bikaribe bersîvên pirsên di derbarê hebûna bingehên gênêtîkî yên hevbeş li bal *êzîdîyan* û *asorîyan* bibîne, yên ku bi weşana gotara navborî r'a r'û dane, di sêrî da em pirsra gênêzîsa (pêkhatina) heman asorîyan binirxînin.

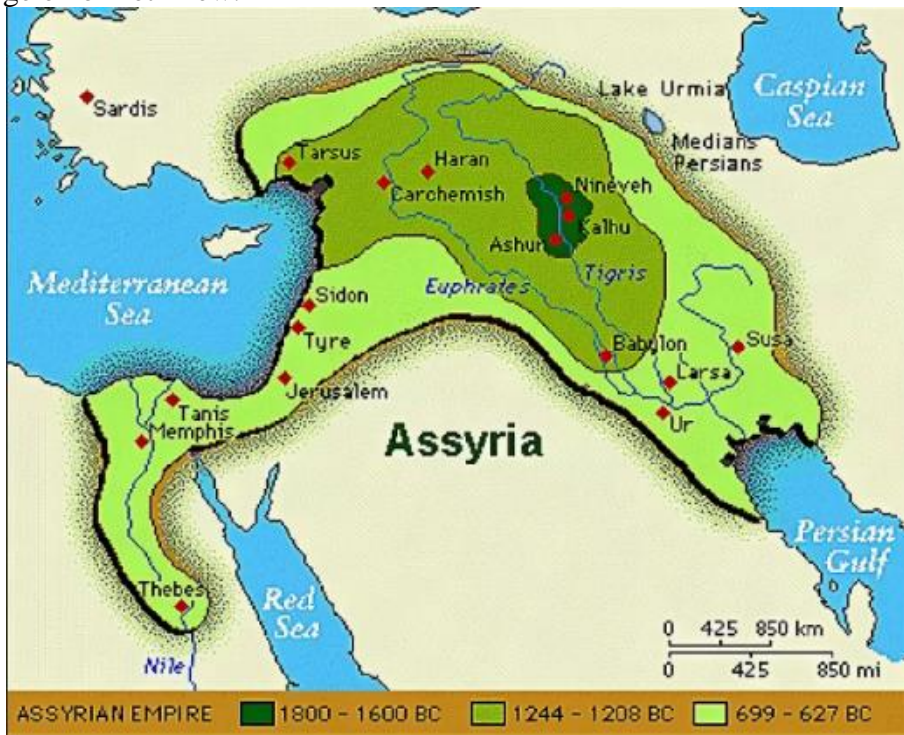
Tê zanin, ku bi dîrokî pêşîyên r'astedêr ên asorîyên îroyîn asorî û bineciyên Navç'emkê (Mêzopotamîyayê) yên kevnar tên hejmartin, ên ku di sedsala I da xaçp'arêzî p'ejirandine.³ Ma ne, ew, a ku wisa ne dyar, di nav nehînyekê da “*nişteciyên Mêzopotamîyayê*” tên navkirin, ew gelên konkrêt ên bingehîn ên welatên cuda ne, û heya

³ <https://ru.wikipedia.org/wiki/Ассирійцы>

nûnerên r'asa û nijad û şaristanîyên cuda ne, yên ku ji hêla Împêratorîya Asoristanê ya koledar va hatine dager û k'olekirin. Lewra jî, divê mirov hê bikaribe bibîne, k'a asorî k'î ne? – Ewana nivş û peyhatîyên nişteciyên bajarê Aşûr ê kevnar in, ê ku dewleta yekem a asorîyan li dora wî pêk hatye, an peyhatîyên wan gelên k'olekirî ne, yên ku welatên wan ji hêla Împêratorîya Asoristanê va hatine dagerkirin? Ma ne, hema îro jî k'omên cuda yên wê konglomêrata (civaka geremol) ya asorîyan bi navên ji hev cuda xwe nas dikin û didin nasîn: *at'ûraya, aysor, sûraya, sûryanî, aramêi, kildanî, k'urdên asorî (ango, k'urdên nêstorî)* û her wekî dinê.

Lewra jî pirs dertê hole, k'a, gelo, dema xudanên vê gozarêş-r'apora lêger'înên zanistî nivîsîne *sûryayî*, manesta wana k'î bûne, xazma, dema tê zanîn, ku di dîroka xwe ya dewr û zemanan da di xwezayê da pêvejoya pêkhatina gelê bi navê *asorî*, wek net'eweke yekgirtî, wisa jî heya dawîyê neçûye sêrî. P'eyva *asorî/sûryayî* bêhtir têngîneke wek a *k'urdistanî, r'ûsîyayî, amêrîkî, brîtanî* dide zanin... Dibe ku, ji ber wê jî di têksta orîjînal a "*çavkanîya fermî*" da bi înglîzî *syrians*, ango, *sûrîyayî* nivîsîne, lê ne ku *assîryans (asorî/asoristanî)*.

Lewra jî, îro hê divê mirov zelal bike, k'a *asorîyên* îroyîn k'î ne, û peyhatîyên kîjan gelê konkrêt in ew.

Tê zanîn, ku Împêratorîya Asoristanê, bi xakeke berfireh û gewre va, ji herêmeke biç'ûk a bi rêvebirîya xweser ava bûye, ya ku li bakûrê Navçemkê li dora bajarê Aşûr pêk hatibûye.⁴ Ev dewlet di sêrî da, çend dewran di jîyana bajarên herêmê da r'oleke ewqas girîng nelîstye, û ji hêla pêşk'evtinê va ji cînarên xwe yên

başûrî paş maye...

Lê paşê, leşkerên asorîyan berbi xakên welatên cînar va êrîşên girîng û serk'evtî t'evger kirine. Bi sayîya t'evgerên weha yên leşkerî r'uh û moralê art'êşa asorîyan xurt dibe, û dewletên cînar jî êdî bi ç'avekî dinê li wan dinihêr'in.

Dewleta asorîyan di wê dema pêşveçûna xwe da Bakûrê Sûrîyayê, Fînîkîyayê û hinek herêmên Asîa Biçûk dager dike...

Wisa jî bi dîrokî tê zanîn, k'a di dîroka xwe da, berî ku têk her'e, ewê împêratorîyê, çiqas xakên welatên cuda dager kirine û çiqas gel k'ole kirine, û k'a ewê makîna k'oledarîyê ya gewre di dîroka xwe da çiqas gel hêrane û dabelandine. Lewra jî îro mirov her bi mercî dikare di derbarê bi gênêtîkî yekawatîya gelê asorî da (wek êt'nos) biaxive...Û, divê bê gotin, di vê pîrsê da asorî ji gelên dinê yên cîhanê p'ir' cuda nînin, heman tiştî (kên an zêde!) mirov wisa jî dikare di derbarê her gelekî cîhanê da bibêje...

Lêbelê!...

⁴ Bala xwe bidinê: li ser xerîta Asoristanê bi rengê keskê tarî xaka Asoristanê ya destpêkê hatye cudakirin, a salên 1800 – 1600 ên b.z. Xerîte ji çavkanîyên vekirî hatye hildan.

Helbet, berê jî di medya civakî da deravîtinên propagandayî pêk hatine, yê ku bûne sedem ji bo gengeşiyên ciyawaz. Di derbarê gengeûêyeke weha da xudanê van r'êzan di dema xwe da (s. 2017) di bin sernivîsa "Gengeşî didomin" da nixandinek weşandye. Di vê gotarê da hinek agahî hene, yê ku dikaribûn bibin alîk'ar, ku mirov r'ûpelên tarî yê dîroka gelên herêmê yê hevbeş r'onî bike. Lewra jî, ez hinek şiroveyên ji wê nixandinê li vira pêşniyarî bala xwendevanên hêja dikim: "...ji dîrokê tê zanîn, kû beşekî k'urdan (yên *êzdî*, *zerdeştî*) di dawîya sedsala yekem û di destpêka sedsala duyem a serdema me da xristîanî p'ejirandine, û êdî di sedsala duyem da dewleteke k'urdî hebûye, û ola wê ya fermî jî xristîanî bûye...

Pirs dertê hol, piştî hilweşîna wê dewletê, ew k'urdên xristîan k'uda winda bûn? – Bi demê r'a beşek ji wan paşva veşer'yanê nava r'efên ola xwe, lê yê dinê an xwe dane ber dêra nestûrî ya asorîyan, an a hewarî ya ermenîyan, û bi demê r'a di nav wan gelan da helyane û gelek r'eng û r'ûçikên xwe yê net'ewî-k'urdî dane wan gelan... Û ev pêvajoya jî, wê demê hê zûtir pêş k'etye, dema dest bi îslamîkirina k'ardan bûye û îslam di K'urdistanê da bûye ola desthilatê. Weha, mînakek: net'ewzan (*êt'nograf*) û ark'êologê navdar ê ermenî yê dawîya sedsala XIX û destpêka ya XX, Lalayan Yê. A. (1864 – 1931) di dema xwe da çî nivîsye: "*Poêzîya gelêrî ya aysoran bi p'ir'anî di bin bandora ya k'urdî da ye; stranên wan ên gelêrî p'ir' hindik in, lewra ku, kevneşopîyek a giştî heye, ku ew stranên k'urdî distirên û ç'îr'okên k'urdan dibêjin*".

Û ev agahîya bi serê xwe yeke t'enê nîne...

Weha zanîyarê sovêti yê bi nav û deng akadêmîk Î. A. Orbêlî çî nivîsye: "... *Gelo, tê ber heşê k'ê, ku ew Selaheddînê ewqas êş û tengasî gîhandye xaçdaran, k'urd e, ku t'or'inên Dolgor'ûkî (Çepildirêj) yê navdar, ên ku di dîroka Ermenîstanê û Gurcistanê da ne ku t'enê wek serleşker, lê wisa jî wek avak'arên çandê yê navdar, bi eslê xwe k'urd bûne, ku yê Şeddadî, yê ku ji bo avabûna dewletê di Kafkasîyayê da hevr'ikî bi Gurcistanê r'a kirine û di Îranê da deshilatdar bûne, kurd bûne, ku Nîzamîyê helbestvanê mezin, ê ku bi farsî afirandye, di nîvî da k'urd bûye. Evî gelî lawên xwe di nav îranîyan, tirkan, ereban, ermenîyan da windakirne, û navên wan wek navên helbestvan, awazjen (mûzîsyen) û serleşkerên bi nav û deng dîroka gelan dixemilînin" (cudakirin a min e. – E. C.) .*

Û ya balk'êş jî ew e, ku îro jî di nav ermenîyan û asorîyan da nivşên wan k'urdan hene, ên ku di nav wan da hatibûne bişavtin, û ew xwemukur' tên, ku pêşiyên wan k'urd bûne... ”⁵

Û, lewra jî, wek ku ez dibînim, dema lênihêr'andina pîrsa di derbarê hemlêzimî-hemniyadîya *êzîdîyan* û *asorîyan* da, pêwîst e wan r'ewş û mercên dîrokî hesab hildin.

Helbet, ev her dîtinek e di derbarê p'eydabûna bingehên genetîkî yê hevbeş li bal gelên herêmê, di nav wan da wisa jî, li bal *êzîdîyan* û *asorîyan*.

Lêbelê, dîtineke dinê jê heye, ya ku ji vê ne kêmtir girîng e.

Ji bo ku vê dîtîne binirxînin, em di sêrî da hinek pîrsên bingehîn û bi prênşîp govtûgo bikin.

Ya yekem ew e, ku di cîhana zanistê da têgînên "*êzdîti*" û "*êzîdîti/yêzîdîzm*" bi zelalî ji hev cuda nayên dyarkirin û zanîn.

Ev pîrsa jî p'ir' girîng e. Û ew ne ku t'enê ji bo têgihîştina êt'nogênêza gelê k'urd girîng e, lê wisa jî ji bo ya gelên herêmê, bi giştî.

Û ew dîtîna, a ku bi gotina "*êzîdî*" ji bilî *êzîdîyên* sofî yê îslamî (ên ku di nava wan da wisa jî pêkhatiyên ereb p'ir' in), wisa jî – *k'urdên êzdî* têdigihîjin, di nava vê govekê da hîç cî nabe. Lewra ku, yê *êzdî* ne ji hêla gênelogîya xwe va, ne ji hêla bawerîya xwe va t'u t'êk'îliya xwe bi "*êzîdîyan*" û "*êzîdîti/yêzîdîzmê*" r'a nînin (*êzdî* k'urdên r'oşperest in, lê *êzîdî* nûnerên civakek a *polîetnîk/p'ir'etnîk* in, a ku ji wan nûnerên gelên cuda pêkhatye, yê ku şaxê îslamê yê sofîtiyê dip'erêzin!)...

⁵ https://www.amidakurd.net/ku/tekst/GENGE%c5%9e%c3%8e_DIDOMIN

Ango, eger mirov van gotina bi şêweyekî dinê şêwazdar bike, dikare bi bawer bibêje, ku *êzdîtî* ne *êzdîtî* ye, û *êzdî* jî hîç ne *êzdî* ne! *Êzdîtî/yêzdîzm* t'erîqetêke şaxê sofîtîyê yê îslamê ye, lê *êzdîtî* r'ojp'ereştî ye û ola gelê k'urd a berî zerdeştîyê ye.

Hê sala 2004-an di têbînîyêke gotara xwe ya “Êzdîtî. Çend r'aman û nêr'in li ser r'astîya vê ola kevnar, r'ewşa wê ya îro, nexwendîtîya olî ya di nava me da û leyîstokên siyasî” da min şirovryeke brfîreh ji bo wê pîrsê dabû. Weha, li wir çî tê gotin: “Îro di weşanên cuda û çapemanîyê da bi şaşî navê ola gelê k'urd a kevnar – ola êzdî – wek *yêzdîzm*, an ola êzdî dinivîsin, lê bawermendên vê olê jî yên êzdî nav dikin.

Bi vê boneyê divê bê gotin, ku navê vê olê ne ku ola êzdî ye, lê – ola êzdî ye. Ev civaka net'ewî-olî bi xwe jî wek êzdîtî, an êzdîxane tê zanîn. Ji gelên cînar, ermenî jî êzdîyan r'a dibêjin *yêzdî*, lê yên dinê –*yêzdî*.

Divê bê gotin, ku t'u grêfterîyek di navbera navê ola k'urdan a kevnar Êzdî û navê Sult'an Êzdî da nîne. Navê ola Êzdî yek ji navên Xwedê ye. Di qewlek a ola Êzdî da tê gotin: “Hezar û yek navên Xwedê hene, Êzdî jî navekî Xwedê ye!”. Her navekî Xwedê tê r'avekirin: P'eyva Êzdî ji p'eyver'êza “Yê ez dayî” tê. Paşê, hê dereng, ev p'eyver'êz di axavtina zêndî da hey hatîye gotin û di wê da guhartin çê bûne, deng jê werîyane, gihîştine hev û ew bûye p'eyvekê. P'eyver'êza “yê ez dayî” bûye *Yêzdî*, ev jî ji hêla xwe va bûye Êzdî (*Êzdî <êzdayî <Yêzdayî <yê ez dayî*). Hê jî di nav gelek êzdîyan da ji êzdîyan r'a dibêjin *ezdayî*...

Lê *Yêzdî* bên-Maewî bên- Ebî- Sifyan benî –Omeya ji eşîra ereban a *Qurêştîya* ya li Mekkê, pismamê Mihemed P'êxember ê dûr e, yek ji *Xelîfê* (Sult'an) cîhana îslamê bûye.

Yezîd (an, wek yên êzdî wî nav dikin, Sult'an Êzîd) kur'ê Maewî bên Ebî – Şifyan e. Heya Êzîd (*Yezîd*) xelîfî di dest malbata P'êxember da bûye. Ji vê malbatê Elî xelîfê 4-em ê dawîyê bûye. Tê gotin, ku kuştina wî bi destê maewîyan çê bûye. Hesenê kur'ê Elî, tê jehirdadaykirin, ê dinê- Huseyn û hemû malbata wan, bi giştî 22 kes, di K'erbelayê da ji hêla Êzîd va tên kuştin. Û, bi vî awahî, dawî bi desthilatdarîya malbata P'êxember tê û pismamên wan ên dûr – meawîyan desthilatdarîyê hiltînin destê xwe. Û Êzîd dibe *Xelîf* (Sult'an).

Lê ew pîrs, k'a gelo bawerîya *Yêzdî* (Sultan Êzîd) çawa anîne nava ola êzdî, hê bersîveke bi zanistî ya pêbawer ji bo wê nîne. Dibe ku ev bawerî dema r'êformên Şêx Adî anîbin nava ola êzdî, ji bo ku herç'ê êzdîyên ji t'evkujîyan firitîne, bip'arêzin, an jî...? Dibe ku zaniest îro ne amade ye, ku bersîva vê û pîrsên dinê bide, lê mirov dikare bi bawer bibêje, ku hîç p'êwendîyek di navbera ola êzdî û navê sultan (*xelîf*) Êzîd da nîne. Êzdîtî ola gelê k'urd a berî zerdeştîyê ye.

Têrmîn û navên bi vê olê r'a p'êwendîdar ên r'ast evin: ***êzdîtî, ola êzdî, yên êzdî, ya êzdî, yê êzdî***.⁶

Ango, li vira k'arê me bi du olên cuda r'a, bi du bîrûbawerîyên cuda r'a heye: yek *êzdîtî* ye, ya ku ola gelê k'urd a berî zerdeştîyê ye, ya duyem *êzdîtî/yêzdîzm* e – t'erîqeta îslamê ya sofîyan.

Lêbelê, îro hem di hindur' da, hem jî ji derva va hinek hêz her tiştî dikin, ji bo ku *êzdîtîyê*, evê ola kevnar a xwezayp'ereşt a gelê k'urd –, werguhêrî *êzdîtîyê* bikin, anga wê bikin t'erîqeta îslamê ya sofîyan.

Di vê derbarê da bi boneyên cuda di çapemenîyê û medya civakî da gengeşî pêk hatine, ez jî beşdarî hinekan ji wan bûme, û min hewl daye, r'astîya wê pîrsê bi zanistî r'avebikim û derxim zanebûnê. Û ji bo ku bi nimûne r'astîya pîrsê bê têgihîştin, k'a, em li vira hinek parç'eyan ji gengeşîyekê bînin, ya ku sala 2015-an di bin sernivîsa: “Çima, divê yên êzdî bibin êzdî-sofî û êzdîtî bê t'unekirin û ji holê r'abe?” da hatibû weşandin. Wê demê min di wê gotar-nirxandinê da nivîsibû: “Di sêrî da bibêjim, ew, ku kekê Hoşeng⁷ gelek tiştan nabîne (an dide xuyan, ku nabîne?!), ew ji ber wê ye, ku bingehên têgihîştinên me herduyan ên vê mijarê ji hev cuda ne. Ya yekem ew e, ku ew li ser dîtinên *biêzdîkirina*

⁶ https://www.amidakurd.net/ku/tekst/Ê_Z_D_Î_T_Î_1

⁷ Hoşeng Broka – yek ji mîssîonêrên (qewal) îslamîkirina *êzdîtîyê* yê dema me.

(bixwîne: *îslamî-sofîkirina*) êzdîyan gihîştîye-mezin bûye, lê min di nava *êzdîyan* da ç'avê xwe vekirye, di nava *êzdîyan* da mezin bûme. Û ev êzdî jî, ne bi giştî be jî, ji wan pêvajoyan, der mane, yên ku bi hatina Şêx Adî û piştî “**r'êformên**” wî di nav civaka *êzdîyan* da r'û dane, û bingehên sereke yên *êzdîtîyê* p'arastine... Ango, em du mirov in, ên ku ji nav civakên ji hev cuda, olên ji hev cuda hatine (ew *êzîdî-sofî* ye, ez *êzdî* me!), û ji bo wê jî dîtî û armancên me ji hev cuda ne: ew hewl dide *êzîdîtîya sofî* li ser r'edkirin û t'unekirina *êzdîtîyê* li civakê ferz bike, lê ez dibêjim, ku *êzdîtî* bi serê xwe oleke kevnar a gelê k'urd e, û t'u p'êwendîya wê bi *sofîtîya (sûfîzm) îslamî* r'a nîne (û, ku *êzîdîtî* t'erîqetêke îslamê ya *sofîtîyê* ye jî, ne ku ez, lê ew biradera bi xwe dinivîse!)”⁸

Bi xwe binihêr'in, va ye, di vê derbarê da ew qewalê îslamîkirina *êzdîtîyê* çî dinivîse: “*Ya Şêxadî û gelek irfannasên din yên „Ne-Kurd“ digihîne Êzîdîyan û dinê wan, ji her tiştî bihtir sufîzm e* (bi k'urdî: *sofî/sofîtî*. – E. C.), *ku bingeha wê jî ji îslamê wêdetir e. ...Sufîzm di koka xwe de, wek rêya naskirina Xwedê, ji „şerîetê“ bihtir rêgeh û terîqet e, û ji dînnasiyê jî bihtir irfannasî ye, û ji Xwedanasîyê jî bihtir mirovnasî ye. Lewre, Hisên Bin Mensûrê Hellac (858-922) digot: „Ez heq im...!”⁹*

Heman r'êyê di k'omarên Sovêta berê da P'îr Dîma dide pêşîya xwendevanan. Lê t'enê bi wê cudahîyê, k u ew li şûna p'eyva *sofîtî/sûfîzm* ya *dewrêşî* bi k'ar tîne. Weha, ew çî dibêje: “*Ezditi ne zerdeshiye, ezditi derweshiye u derweshi ji ne misilmanetiye*”.¹⁰ – Gelo?! Çawa dibe? Çî ye, P'îrê hêja nizane, ku *dewrêşî* (farsî) hemwat'eya (sînonîm) p'eyva erebî ya *sofî (sûfî)* ye. Ev têrmîna di nîveka sedsala XI da di derdorên farsîaxêvan da dyar bûye.¹¹ Û *sofîtî/sûfîzm* jî, wek ku tê zanîn, ne ku t'enê şaxekî îslamê ye, her weha, ewê di cîhana misulmanîyê da heya “*îslama gelêrî*” jî nav dîkin.

Mirov matma dibe, ku kesekî wisa yê ne dûrî cîhana erebî-îslamî di vê derbarê da nizane! Eger gotinên weha ji zarê mirovekî nîvxwendî, an amator derketana, mirov bi awayekî dikaribû tê bigihîjta. Lê, dema di vê derbarê da mirovek dibêje, yê ku di dema xwe da, wek ku tê gotin, di fakûltêta r'ojhilatanîyê da xwendye (ew jî di beşê erebî da!), û bi xwe jî ji malbeta p'îrên êzdîyan e, û hewl dide xwe bigihîne asta “*ezdazanîyê*” (?!), hîç nak'êve heşê mirov...

Û ya ku ew li şûna *sofîtî/sûfîzmê* p'eyva *derwêşî* bi k'ar tîne, dibe ku ji ber wê ye, ku di nava civaka *êzdîyan* da (ne ya *êzîdîyan* da!) p'eyva *sofî* bi wat'eyeke ne p'ak, bi awazê qerf û t'irane û nav-nûç'ikan va tê bik'aranîn? Mînak, di nava êzdîyan da gotina “*Sofîyê serk'esk*” bi wat'eya “*mirovê dur'û û derwîm*” cîyê xwe girtye...

Balk'êş e, gelo ev biradera bi r'astî di derbarê van hemûyan da nizane, an dizane, lê ...?

Û çiqas diçe – ew bêhtir mirov matma dike!

Bala xwe bidinê, k'a P'îr Dîma *êzdîtîyê* “çawa têdigihîje”: “*Ezditi dineki vekiribu di dema xwe da. U ezditi ne tene bawerya kurmaciaxeve bu, le bele gelek erebiaxeve u aramiaxeve ji bune ezdi...*”¹²

Balk'êş e, ev çîrokana ji bo k'ê ne?!

Helbet, piştî van gotinan, di serê wan mirovan da, ên ku bi dîroka êrîşên ereban û îslamkirina R'ojhilata Navîn û K'urdistanê r'a hema piç'ekî nas in, dê ev pirsên hanê li dû hev r'û bidin: “*Ma, gelo tişteki wisa dikaribû pêk bihata? Ma, gelo erebên zork'ar, ên ku bi*

⁸ http://www.amidakurd.org/ku/tekst/çima_divê_yên_êzdî_bibin_êzîdî_sofî_û_êzdîtî_bê_t_unekirin_û_ji_holê_r_abe

⁹ Li nasîya 8. binihêr'e..

¹⁰ https://www.amidakurd.org/ku/tekst/%c3%aak_spans%c3%aeya_bierebikirina_k_urdistan%c3%aa_didome_2 ; Wisa jî di pirtûka “Êzdîtî: divê mirov rastîya wê li ku bigere?”, Weşanên J&J, Amed – 2017, rû. 186 û 205 – 216. Pdf-a pirtûkê li vira ye: https://www.academia.edu/38211605/ÊZDÎTÎ_DIVÊ_MIROV_RASTÎYA_WÊ_LI_KU_BIGERE_BERBI_SURÊN_CÎHANA_KEVNAR_VA

¹¹ <https://ukrezo.com.ua/ezoterika/sufizm/sufizm-kto-takie-dervish.html> ; также см. «Словарь суфийских терминов» – <http://mevlana.lv/суфизм/словарь-суфийских-терминов/>

¹² Li nasîya 10. binihêr'e.

dagerkirina xakên gelên dinê va mijûl bûne, li ser wê r'êyê bi şûr û agir nîrxên r'ewanî û matêriyalî yên gelên binecî t'une kirine, bi zordarî ola xwe (îslam) li wan ferz kirine, û ji ber wan êrîşên t'unekar "nav û dengê" wan gihîştibûye asta here bilind, dikaribûne r'abin û wê bawerîyê bip'ejrînin, a ku wan bi xwe t'unedikirin?"

Bi r'astî, ev tiştêkî mîstîkî ye!

Helbet, di r'atîya xwe da bi dîrokî pêvajoyeke dinê pêk hatye, ya ku wisa "xweşik" ji gel vedişêrin. Di dema xwe da (dawîya sed sala XI – destpêka ya XII) bi Şêx Adî (Şîxadî) r'a k'omek t'erefdarên sofîtiyê, bi p'ir'anîya xwe va jî yên ereb, ên ku xwe (y)êzîdî dihejmartin (ango, t'erefdarên Yêzîd bèn-Muawî ebû-Sufyan) tèn navçeyên K'urdistanê yên derdorên Lalişa pîroz û Şengalê. Bi demê r'a gelek ji wan êzîdîyên t'erefdarên sofîtiyê zimanê k'urdî fêr dibin û gav bi gav dişûlikin nava civaka êzdîyan... Hê derng ev kesana di nava êzdîyan da bîrûbawerîya Şîxadî (sofîti/sûfîzma îslamî/derwêşî)¹³ belav dikin. Û bi wî awahî, dest bi pêvajoya îslamkirina êzdîyan dibe, ya ku îro jî didome...

Û agahîyêke balkêş jî: zar'okên wan erebên êzîdî-sofî yên navçeya Başîk û Behzan a Başûrê K'urdistanê, ên ku qewaltîya (mîssîonêriya) bîrûbawerîya êzîdîtiyê (sofîti/sûfîzma îslamî) dikin, wek ku heman Hoşeng Broka bi xwe dinivîse, di malên xwe da bi erbîya Şamê diaxivin (!?)¹⁴

Û ev jî aspêkteke p'eydabûnaa bingehên genetîk ên hevbeş li bal êzîdîyan û asorîyan e...

Derencam

Dema mirov wan agahî, dîtin û r'amanan, ên ku di derbarê wan da li jorê hate gotin, t'omar dike, dertê hole, ku:

1. Eger mirov di derbarê hinek mînahevîyên gênêtikî yên di navbera asorîyan û êzîdîyan da diaxive, wê demê di sêrî da divê zelal bike, k'a bi gênêtikî gelê asorî yê îroyîn çawa pêk hatye. Û, dema mirov ji hêla dîrokî va li pîrsê dinihêr'e, ev pîrs dertê holê: "Gelo asorî peyhatîyên binecîyên bajarê kevnar ê Aşûr in, ê ku li dora wî dewleta yekem a asoryan pêk hatye (Li xerîteya dewleta Asoristanê ya li jorê û nasîya 4. binihêrin!), an ên wan gelên bindest û k'olekirî ne, yên ku welatên wan ji hêla Împêratorîya Asoristanê va hatibûne dagerkirin? Ma ne, ji dîrokê tê zanîn, k'a heya tîkçûna xwe ewê împêratorîyê çend welat dager kirine, û çiqas gel ji hêla wê va hatine bindest û k'olekirin, k'a di dema hebûna xwe da ewê sîstêma koledarîyê ya gewre çiqas gel hêrane û dabelandine! Lewra jî îro mirov dikare her bi mercî di derbarê bi gênêtikî yekr'engîya (homogênî) gelê asorî da biaxive (wek êtnos)... "

Û lewra jî, îro k'omên cuda yên wê konglomêrata (civaka geremol) p'ir'êtnîk xwe bi navên cuda nas dikin û didin nasîn: *at'ûraya, aysor, sûraya, sûryanî, aramêî, kildanî, k'urdên asorî (ango, k'urdên nêstorî)* û yên dinê.

Û ji vira jî bersîva pîrsa "Bingehên hevbeş ên gênêtikî çawa li bal asorîyan û wan gelan, ên ku ji hêla wan va hatine kolekirin, p'eyda bûne?..."

2. Hebûna bingehên hevbeş ên gênêtikî li bal êzîdîyan û asorîyan hem jî bi wê tê şirovekirin, ku di civaka êzîdîyan a p'ir'êtnîkî da (*polîêt'nik*) pêkhatîyên erb p'ir' in, û ereb û asorî jî, jixwe, gelên hemnijad ên samî ne.

Lê, eger di derbarê êzdîyan da bê gotin, wê demê divê vege'rin xala 1. a van derencaman, lewra ku, berovajî êzîdîyan, êzdî bi êt'îkî k'urd in, yên ku bawerîya wan ola gelê k'urd a kevnar a berî zerdeştîyê – êzdîti ye.

Û bi boneya...!

(Li şûna paşgotinê)

¹³ Di vê derbarê da bi hûrbînî di nasîyên 6 û 8 da binihêre.

¹⁴ http://www.amidakurd.org/ku/tekst/çima_divê_yên_êzdî_bibin_êzîdî_sofî_û_êzdîti_bê_t_unekirin_û_ji_holê_r_abe

Di gotara xwe ya “K’urdên êzdî” da, ya ku 117 sal berê hatibûye weşandin, A. Gyûrcyan nivîsye: “... *Wek ku hemû berekên k’urdan bi giştî, êzdî jî, mîna gelên dinê yên mehmedî nizanin, bi navê olî yê “misulman” an “êzdî” xwe bidin nasîn. Mînak, eger ji k’urdekî misulman an ê êzdî bipirsî, k’a ew k’î ye, ewê bibêje: “Ez k’urd im!” û eger bipirsî, k’a ew çi k’urd e, ewê t’eze bibêje, ku k’urdê misulman, an ê êzdî ye. Heya van salên dawîyê weha bû, lê dema k’îna ermenîyan li hember k’urdên misulman pêş k’et, êdî yên êzdî ewqasî jî bi serbilindî nabêjin: “Ez k’urd im!”*”

Ev yeka bi t’aybet jî di nav êzdîyên di bin desthilatdarîya R’ûsîyayê da dyar dibe, yên ku hinek tiştên wan bi awayekî bi ermenîyan va girêdayî ne. Ev dide xuyan, ku r’uhê olî di nava k’urdan – wan bazên ç’îyan da p’ir lewaz e, ku ew heya îro jî ne net’eweke olî bûne, û ne jî, mîna hemû gelên dinê yên misulman ên fanatîk gengeşîyên ser pirsên olî hez dikin...”¹⁵

Çavkanî: https://www.amidakurd.net/ku/tekst/NÊÇ_ÎR_A_LI_DÛ_R_UH_Û_R_EWANÊ_ÊZDÎYAN_DIDOME

¹⁵ *U. Qırıpgöwû, «ԵԶԴԻ ՔՐԴԵՐ», «ԼՈՒԻՄԱՅ» հանդես, 1904 թ., թիւ 1, էջ 75 – 93//A. Gyûrcyan, “K’urdên êzdî”, kovara “Lûma”, s. 1904, № 1, r’û. 75 – 93, bi zimanê ermenî.*